

SAHTE Mİ, DEĞİL Mİ?

Dr. Ramazan ÖZGAN*

Heykelciğimiz (Res. 1-5) pişmiş topraktan olup,¹ yaşlı bir kişiyi, kol-luksuz bir sandalye üzerinde otururken tasvir etmektedir. Sadece sandal-yenin sağ arka bacağı ve arkalığının sağ kenarında kırılmalardan dolayı eksiklikler vardır. Ayrıca kaide üzerinde, iki ayak arasındaki boşluk, son-raki bir tahripten ileri gelmiştir. Boyun ve sağ bilek bilinerek kesilmiş, daha sonra da alıcıya antik olabileceğini inandırmak için tekrar ve tam yerlerine uyar şekilde yapıştırılmışlardır. Bütün figür sandalyeyle birlikte, plinthe'ye benzeyen alçak bir kaide üzerine yerleştirilmiş, sandalyenin yan-larda, ayaklar arasındaki kısmı kapalı, ön ve arkası açıktır.

Giysisi sadece manto olup, kolları, omuzları ve göğüsleri açık bırak-maktadır. Karından aşağıyı örten mantonun kıvrımlarına göre, mantonun bir kenarı sol taraftan gelerek, kucak ve bacaklar üzerinden geçirilip, vü-cudun sağ tarafından sandalye üzerine, kaideye kadar inmektedir. Sırt-tan gelen diğer kenar ise sol el ile sol göğüs altında tutulmaktadır. Kıvrımlar yerlerine ve şekillerine göre izahı yapılabilecek farklılıklar göster-mektedir. Genellikle kalın, ağır ve aynı zamanda «yün»ün yumuşaklığını hissettiren kumaşın kıvrımları ön ve yanlarda daha plastik; kalın, düz ve basit kıvrımlar ve kıvrımlar arasında teşekkül eden basit, doğru, dikey kanallar halindedir. Bu özellikler önde bacaklar arasındaki mesafeden-gerginlikten, yanda ise aşağıya sarkan kumaşın normal ağırlığından ileri gelmektedir. Arkada, omuzlar ile sandalye arkalığının kenarı arasında kıvrımlar daha ince, karışık ve gözü rahatsız edecek kadar fazla sayıda-

*) Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi ve Arkeoloji Bölümü Asistanı

1) Kırmızımsı açık devetüyü renkli ince mikalı topraktan yapılmıştır.

Bütün yük. 11,2 cm. gen. 5,7 cm. der. 6,6 cm. Baş yük. 2,9 cm. gen. 1,9 cm. kaidenin uzun. 6,4 cm. gen 4,8 cm. yük. 1,1 cm. dir. 1974 yazında Almanların Bergama kazılarında çalıştığım sırada bir Antikacıda sahte olarak teşhir edilen bu heykelcik tarafımızdan satın alınmıştır.

dır. Birbiri üzerine yığılmış çeşitli ip yumaklarının birleşik bir demeti halinde tezahür eden arkadaki bu kıvrımların, omuzların öne doğru yaptığı küçük bir eğilimin neticesinde, omuzlardan aşağıya düşen ve sırt ile sandalyenin arkalığı arasında sıkışan-yığılan kumaşın mantığı olarak alabileceği bir görünümdür.

Ayaklar çıplak, ayak parmakları normal ölçüler içerisinde sadece kazıntılarla belirtilmişlerdir. Sol ayak öne, kaideyi taşıyacak şekilde doğrudan doğruya kaide üzerine konulmuş, sağ ayak ise, daha geriye çekilerek kaide üzerindeki yüksekçe bir şey (ayaklık) üzerine yerleştirilmiştir. Sağ ayağın geriye çekilmesi ve ayaklık üzerinde durmasından ileri gelebilecek yükseklik farkı dizler arasında da mantığı olarak tezahür etmiştir. Omuzlar hafif öne doğru eğilmiş, sol dirsek geriye çekilerek sandalye arkalığının köşesine dayanmış, el de vücuda dönük olarak göğüs altında manto kumaşını tutmaktadır. Sağ dirsek ise bacak üzerine koyularak, sağ el sağ yanak üzerine götürülmüş, ve bu nedenle de sağ omuz, sol omuza nazaran yine anatomik kurallar içerisinde daha düşük seviyede verilmiştir (Res. 1-2). Sağ kolun yukarısının vücuda tam yanaşık olmasından dolayı kabarık ve sarkık olan göğüsler arasındaki mesafe fazla değildir. Bilhassa sol omuz, dirsek ve kol adaleleri yaşlılık göz önüne alınarak anatomik kurallara uygun gösterilmeye çalışılmış ve detay olarak, omuz, dirsek kemikleri ve aynı zamanda mafsalların aldığı şekiller gayet itinalı olarak gösterilmişlerdir.

Oval biçimli baş, zayıf bir boyunla taşınmaktadır. Yüz hafif sağa, diz istikametine doğru ve aşağıya biraz meyilli olarak ileriye yöneltilmiştir. İhtiyarlığın vasfı olarak, yanaklar içeriye çekilerek, elmacık kemikleri dışa doğru şekillendirilip yüze bir gerginlik verilmiştir. Küçük olarak nitelendirilebilecek gözler oldukça derine yerleştirilmiş, alt göz kapakları çok hafif belirtilmiş, üstte de çok kuvvetli ve abartılarak şekillendirilen kalın ve sarkık kaşlar tarafından gözler kapanacak haldedir. Parlak ve yukarıya doğru daralan kuvvetli alın, yanlardaki basıklık veya çukurluklarla daha dinamik özelliğe sahip görünmektedir. Tepeye kadar çıplak olan başta, tepeden itibaren saçlar kısa olarak arkaya ve yanlara kabarık şekilde intizamsız indirilmiş, sakal üzerinde de bariz şekilde sakaldan ayırt edilmiş ve kulakları tamamen kapatmıştır (Res. 1-5). Yanlarda, saç kenarlarının altından itibaren aşağıya inen sakal, saçta olduğu gibi, düzgün taranmayıp, karışık ve toplu olarak verilmiştir. Sakala nazaran daha düzenli ve muntazam tasvir edilen kalın, kabarık ve kuvvetli bıyık ağız kenarlarından aşağıya inmekte ve üst dudağı tamamen kapatmaktadır. Bıyık altında sadece küçük olabileceği tahmin edilen alt dudağın orta kısmı biraz etli olarak gösterilmiştir. Burun kısa, uçlarda etli ve

geniş kanatlı olup, yukarıda kaşlar arasında da basık olarak tasvir edilmiştir (Res. 2-4).

Bariz olarak yaşlı bir kişiyi tasvir eden terrakottamızda sağ elin çene üzerine dayanması, işaret parmağının şakak kemiği üzerine, baş parmağın da çene kemiği altına doğru sakal üzerine uzatılması ile, modern hayatta da olduğu gibi «düşünmek» mefhumunun anlamı daha da kuvvetli olarak karakterize edilmeye uğraşılmıştır. Dünya, yaşam, hayat tamamen bir tarafa itilmiş, bir umursamamazlık içinde kendini gösteren bu ihtiyar her şeyden sarfı nazar olarak bir problemle meşguliyetin tam bir konsantrasyonunu ifade etmektedir. Yüzdeki bu ifadeyi gerek bütün vücut, gerekse ağır ve sessizlik içindeki manto kıvrımları fevkalade bir uyum içinde daha da kuvvetlendirmektedirler. Bu karakteristikler içerisinde heykelciğimizin bir Grek filozofunu tasvir ettiği şüphesizdir. Bu görünüşte tasvir edilen Roma devrine ait çok sayıda Yunan filozof portresi bu fikri destekleyen arkeolojik delillerdir.²

Antik kaynaklardan, daha doğrusu talebeleri olan Platon³ ve Xenophon'dan⁴ hocaları ve aynı zamanda çok yakın dostları olan Sokrates'in bir Silen veya Marsyas'a benzediğini okuyoruz. Ayrıca antik yazarların Sokrates hakkındaki bu söyleyişleri daha sonra bize kadar gelebilen Sokrates'e ait Roma devri yazıtlı-portreleri⁵ ile kesinlik kazanmıştır. Bu benzerliği R. Kekule von Stradonitz⁶ çok isabetli olarak delillerle gösterebilmiştir. Literatürde de görüldüğü üzere, Sokrates-Portreleri çeşitli özellikler içinde bir çok gruplara bölünmüştür.⁷ Bunlardan B. grubuna⁸ ait bütün

2) M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, (New York, 1967). Fig. 114. 115; 163-166, 173, 174, 238-242. G. M. A. Richter, *The Portraits of the Greeks*. I. Fig. 231-232; 711-713; 783-784; II. Fig. 1018; 1106-1108 ve diğerleri.

3) Platon, *Symposion*, 215 a.v.d.; RE. 2. Reihe, III, 1. s. 889; G. M. A. Richter, a.e.-I, s. 109.

4) Xenophon *Symp.* V, 7; Re. 2. Reihe, III, 1, s. 889. G. M. A. Richter, a. e. s.109.

5) Berlin: AA. 38, 1880, S. 20, Levh. 5; R. Kekule Von Stradonitz, *Die Bildnisse des Sokrates*, (Abh. der Königl. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin, 1908) s. 18 v.d, fig. 11. 12. G. M. A. Richter, a. e. fig. 528. 531. Napoli: R. Kekule von Stradonitz, a. e. fig. 13; Richter a. e. 503.

6) *Die Bildnisse des Sokrates*, S. 1 v.d.

7) Bk, *Difnot* 6; L. Alscher, *Griechische Plastik*, Band III, s. 134 ve 144 v.d.; L. Curtius, *Die Antike Kunst, die klassische Kunts Griechenlands*, S. 362; A. Hekler, *Bildnisse berühmter Griechen*, s. 19; G. M. A. Richter, a. e. s. 109 v.d.

8) G. M. A. Richter, a. e. fig. 438 v.d.

Sokrates portrelerinde tesbit edilen karakteristik özellikleri bizim terrakottada da rahatlıkla tesbit edebiliyoruz: tepeye kadar çıplak başı, öne ve yukarıya doğru fırlamış kuvvetli alnı, mübalağalı olarak işlenen sağlıklı bıyık ve sakalı, başın tepesinden arkaya ve yanlara taranıp kulakları kapatan ve aynı zamanda sakaldan açıkça kabarık olarak ayırt edilen kısa saçı, kalın, şişkin ve aşağıya sarkan kaşları ve bunlar altındaki küçük gözleri ve nihayet hem Sokrates'e hem de Silen'e ait olan müşterek, yukarıda basık, aşağıda geniş kanatlı tipik burun şekilleri ile terrakottamızın açık olarak filozof Sokrates'i tasvir ettiği ve yukarıdaki özellikleri ile de B. tipine ait olabileceği kesinlik kazanmaktadır. Terrakottamızın tasvir ettiği şahsın kim olduğunu tesbitten sonra, bu heykelciğin antik veya modern-sahte olup olamayacağı hususunda da bazı mütalâaları burada belirtmek gerekir.

1974 yazında, tesbit edebildiğim kadarı ile en iyi kalitedeki taklit bir Terrakotta 40 ila 50 TL.'na satılıyordu. Fakat ben bu heykelcik için daha fazla ödemek mecburiyetinde kalmıştım. Arkeolojik yöndeki düşüncelerim haricinde bu Terrakottayı alma arzumu kamçılayan başka nedenler de mevcuttu: mesela sahte ve taklit oldukları aşikar olan terrakottalar toplu halde ön vitrinlerde teşhir edilirken, bizim heykelcik ve diğer bazı küçük bronz parçalar bir perde ile ayrılan arkada bir bölümde bulunuyorlardı. Ayrıca bu heykelciğin antik olmadığını çeşitli yollarla bize izah etmeye çalışan antikacı bazı sorularıma da tatmin edici bir cevap veremiyordu.⁹ Bu koşullar altında yaptığımız iptidai deneylerle de bir netice alınamıyordu.

Günler sonra, bizim heykelciğin teşhir edildiği aynı yerde, bizim terrakottanın aynısı olan başka bir heykelciğin teşhir edildiğini gördüm. Bu olaydan sonra düşünülen ilk pratik çözüm yolunun, bizim heykelciğin de tabiatıyla modern-sahte oluşunu kabul etmek gerekiyordu. Fakat bazı müşahadeler akla gelen bu ilk pratik çözüm yoluna karşı çıkmaktadırlar: her şeyden evvel bizim heykelcikle, daha sonra bizimkinin yerini alan arasında en ufak bir fark tesbit edilememiştir. Böyle bir tesbitten sonra her ikisinin de birbiriyle hiç ilgisi olmadan yapılabilecekleri olarak dışı kabul edilmelidir. Öyle ise; 1. Sanatkar (!) ilk önce böyle bir figürü yapmış olup, diğerlerini bundan kopye ederek üretmiş olabilir ki bu hem zor, hem fazla zaman alır, hem de esas orjinal örnekle diğerleri arasında az da olsa bir farkın mevcut olması beklenirdi. 2. Sanatkar (!) yaptığı ilk orjinalin kalıbını alıp, bu negatif formdan da seri produksiyonlar yapabi-

9) Mesela neden bu Terrakottanın diğerlerine nazaran çok daha pahalı olması, ve gizli bir yerde teşhir edilmesi gibi.

ilir. Üçüncü ihtimal ise, ki daha çok bunu yanıtlamaya ve kabul etmeye çalışacağız; o da sanatkar (!) bizim heykelciğin mermerden, bronzdan yahutta pişmiş topraktan antik orjinalini ele geçirip, kalıbını aldıktan sonra üretime geçmiştir, ya da bu heykelciğe ait negatif formu bulup üretimini o şekilde yürütmüştür. İlk nokta üzerinde verdiğimiz kısa sebeplerden dolayı burada bu nokta üzerinde durmuyoruz.

Bir kere hatırlanacağı kadarı ile yukarıda bahsettiğimiz filozof Sokrates'e ait böyle bir heykel veya heykelcik, yahutta buna çok benzeyen herhangi bir tasvir halihazırda arkeoloji alemine tanıtılmış değildir. Dolayısı ile bizim modern portreci (!) ikinci noktamıza göre bu Sokrates Heykelciğini ancak elinde asıl bir örnek olmadan kendi hayal gücünün neticesi olarak yaratmış olmalıdır. Bu kadar güzel, ahenkli, hatasız ve arkeolojik kurallar içinde böyle bir portre'nin yaratılabilmesi için biz haklı olarak bu büyük modern portreciden çok şeyler talep etmek zorundayız, zira bunun bir tesadüf olabileceği katiyetle düşünülemez. Bunun için de herşeyden evvel bu modern portrecinin Sokrates hakkında yazılan bütün antik ve modern literatürü çok iyi bilmesi ve tanıması zorunludur. Buna ilave-ten de arkeoloji ilmine ziyadesiyle hakim olması gerekir ki böylece sanat dehası, kuvvetli hayal gücü yardımı ile de bu şahsın portresini tam ve uygun olarak yapabilsin. Bu koşullar çerçevesi içinde böyle bir şeyin olmasına ihtimal vermek veya hemen kabul etmek herhalde fazla iyimserlik olur.

Bu az, fakat bizce yeterli olan mütalâalar neticesinde heykelciğimizin ya antik-orjinal negatiformdan, yahut da antik orjinal heykelciğin sonradan yapılmış olan kalıbından çoğaltıldığı rahatlıkla söylenebilir. Biz bu teoriyi açıklığa kavuşturabilirsek, terrakottamızı bir antik orjinal olarak incelememizde herhangi bir engel olmayacaktır. Bu hususu açıklığa kavuşturmakta kullanacağımız metod gerek tipoloji gerekse stil mevzularında heykelciğimize gösterebileceğimiz benzer arkeolojik paraleller olacaktır. Bilhassa bize bu hususta büyük yardımda bulunacak Arkeoloji'deki «Stilkritik» tir ki biz bu noktayı daha sonra heykelciğimizin zaman bakımından yerini tesbit etmede kullanacağımız için, burada tekrar etmek yersiz olacaktır.

Tipolojik yönden terrakottamıza benzeyen çok sayıda orjinal eserler hali hazırda mevcuttur. Bu tür tasvirlerde genellikle şahıslar bir sandalye üzerinde oturur vaziyette olup, tek giyisileri olan manto, omuzları, göğüsleri ve kolları ya tam çıplak, yahut da yarı çıplak vaziyette bırakmaktadır.¹⁰ Genellikle yine bu tür filozof tasvirlerinde şahısların oldukça iler-

10) Bk. Dipnot 2. Ayrıca Sokrates'in üzerinde oturduğu Sandalye de tipi itibariyle antik mobilya'ya herhangi bir ayrıcalık göstermez. Mukayese için bak. G. M. A. Richter, a. e. I. fig. 767; II, fig. 1258; 1263-1267; 1515 ve fig. 1647.

lemiş yaşta olduklarını ifade için bununla ilgili bütün detaylar verilmeye çalışılmış ve çeşitli hareketler ve bazı özellikleri ile de hayattaki meşguliyetleri gösterilmeye uğraşılmıştır. Maalesef büyük plastik eserler grubu içinde itiraz edecekler için, heykelciğimize aynı hareketlerle tasvir edilen herhangi bir paralelini örnek olarak gösteremiyoruz. Fakat bizimkine, bilhassa hareketleri yönünden oldukça benzeyen küçük bir bronz¹¹ ile Tanagra'dan bir terrakotta¹² heykelciğini küçük eserler grubu içinde örnek olarak rahatlıkla gösterebiliyoruz.

Gerek tipolojik, gerek tasvir unsurlarının ele alınışı, gerekse de stil-kritik yönden arkeoloji ilmine herhangi bir çelişki göstermeyen terrakotamızın Grek asıllı orjinal bir nesheden üretildiğı büyük ihtimal kazanmış oluyor.

Hatırlıyabildiğimiz kadarı ile bu güne kadar tanınmış Yunan filozoflarına ait hemen hemen hiç, yahut da çok az sayıda yunan yapımı orjinal portre elimize geçmiştir. Bizce tanınan bütün portreler genellikle Roma kopyeleri olduklarından, bunların ne derecede Yunan asıllarına sadık kalınarak yapıldıklarını tesbit ve tayin etmek güç ve hatta imkansızdır. Bu nedenle orjinal olarak kabul edebildiğimiz Terrakotta portrenin Roma devri kopyelerine kıyasla, Sokrates'i bize daha aslına uygun, gerçek yönleriyle yansıtaçağı şüphesizdir. Ayrıca Yunan asıllı bu terrakotta-portre ile, Sokrates'e ait Roma devri kopyeleri arasında bir mukayese yapılırsa, Roma devri Sokrates portrelerinin kalitesini ve ne derecede Yunan orjinallerine sadık kalınarak yapıldıkları hususunu tesbitte de heykelciğimiz ehemmiyet kazanır.

Bilindiğı gibi bir portre yapılırken, bu portrede, portre edilen şahsın sadece fiziki görünüşü değıl, aynı zamanda onun ruhiyatını, iç alemini, karakterini ve nihayet yaşamı içindeki meşguliyetini de ifade edebilmek ve bunlardada portrenin kime ait olduğunu seyirciye kolaylıkla tanıtabilmektir. Portreci bu mühim özellikleri şahsın sadece yüz hatlarına değıl, bütün vücutta, hareketlerinde ve hatta elbise kıvrım ve detaylarında dahi ifade edebilmelidir. Grek klasik devirde portre denilince, bizim terrakot-

11) M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, fig. 233. Fakat burada Sokrates'de olduğı gibi «düşünme» mefhumu maalesef pek kuvvetli ifade edilememiştir.

12) J. Charbonneaux, *La Sculpture Grecque Classique*, II, s. 95, Levh. 105. Bizim de kabul edeceğimiz gibi Tanagra'dan gelen bu Terrakottayı yazar Filozofdan daha çok genç biri olarak nitelendirmiştir. Yüz ve Saçta hakim olan Stil İ. Ö. 4. Y. Yıl sonu veya 3. Y. Yıl başlarına aittir. Bu nedenle Tanagra'lı ileride de izah edeceğimiz gibi Sokrates'den zaman itibariyle erkendir ve dolayısı ile bu şekildeki «düşünme» Jesti Sokrates'de yeni bir motif olmayıp, daha evvelkilerden alınmıştır.

tamızda da olduğu gibi, akla gelen ilk husus Romalıların büstler veya herme'ler şeklinde yaptıkları portreler olmamalıdır. Bu türler Roma devrinde icad edilip yapılan ve gelişen Roma portre çeşitleridir. Bunun aksine, Yunanlı bir portreci, portreyi şahsın bütününde arar ve düşünür ve portresini yaptığı kişiyi normal ölçülerde olduğu gibi yansıtmaya çalışır. Bu sebeplerden de terrakottamızı, normal ölçüler içinde mermer veya bronzdan yapılmış bir statünün küçük plastikte bir yansıması olabileceğini düşünürsek, böyle normal büyüklükte Sokrates'e ait bir heykelin de aslında yapılmış olabileceğini, yahut var olduğunu da kabul etmek herhalde olasıdır.

Arkeoloji ilmi içerisinde Sokrates'e ait heykellere de yeteri kadar yer verilmiş ve bunlar tipolojik olarak gruplandırılmışlardır. Genellikle iki grupta toplanabilecek olan Sokrates portrelerinin A. grubunun ölümünden sonra¹³ (İ. Ö. 399), B. grubunun orijinali ise daha geç, İ. Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısında yapılmıştır.¹⁴ Antik yazarlardan Diogenes Leartius'un «Fizozofların Yaşamları» adlı kitabında¹⁵ (II. 43) M. Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısında çalışmış olan meşhur sanatkar ve aynı zamanda portreci Lysippos'un Atina'daki Pompeion için Sokrates'in bir heykelini yaptığını haber alıyoruz. Bu kaynaktan zikredilmesi arzu edilen bir hususa maalesef rastlayamıyoruz. O da Lysipp'in yaptığı bu Sokrates heykelinin ayakta veya oturur şekilde olduğudur. İşte bu meçhul görünüşlü heykel bir çok araştırmalara rağmen bir sonuca bağlanamamış ve fikir ayrılıkları-çelişkiler-doğurmuştur.

Londra'da British Meseum'da teşhir edilen ve İskenderiye'den gelme 27,5 cm yükseklikte Antonin'ler devri kopyesi olan ve ayakta tasvir edilen Sokrates heykelinin¹⁶ orijinali bazı arkeologlar tarafından M. Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenip, Diogenes Leartius'un bahsettiği Lysippos'un Atina Pompeion'u için yaptığı Sokrates heykeli olarak tanımlanmıştır.¹⁷ Diğer taraftan 18. yüzyıldan kalma bir el çiziminde Sokrates'i bir

13) L. Alscher, Griechische Plastik, Band III, s. 134; L. Curtius, Die antike Kunst, s. 362; G. M. A. Richter, a. e. I, s. 109 v.d.; A. Hekler, Bildnisse berühmter Griechen, s. 20.

14) Bak. Dipnot 13, ve G. Lippold. Die Plastik, HdArch. 5. Lieferung. S. 282 v.d.

15) RE. 2. Reihe, III, 1, s. 889, G. M. A. Richter, a. e. I. s. 109.

16) G. M. A. Richter, fig. 560-562; M. Bieber, fig. 138-139; W. Fuchs, Die Skulptur der Griechen, s. 127, Res. 116.

17) H. K. Süsserott, Griechische Plastik des 4. jhs. v. Chr. Untersuchungen zur Zeitbestimmung. s. 174 Anm. 168, Levh. 35, 4.; L. Curtius, Die antike kunst, s. 362; W. Fuchs, a. e. s. 127.

sandalye üzerinde oturur vaziyette¹⁸ buluyoruz ki bu husus, meselenin çözümünü zorlaştırmaktadır. Bu çizimdeki resimle tam manası ile uyuşum gösteren, fakat malesef başı eksik olan, oturan bir heykel Kopenhag müzesinde keşfedilmiş ve bu çizimin ortaya çıkmasından sonra da daha evvelce yerleştirilmiş olan imparator Hadrian'ın başı alınarak oturan bu fiğüre Sokrates'in başı konulmuştur. Yukarıda birinci tezi savunanların aksine, yine bazı arkeologlar Kopenhag müzesindeki bu oturan heykeli Diogenes Leartius'un bildirisi ile bağdaştırarak Lysippos'un Pompeion için yaptığı oturan heykelin bir Roma devri kopyesi olduğunu izah etmeye uğraşmışlardır.¹⁹ Unutulamayacağı gereken bir husus varsa; o da sanatkar-Portreci Lysippos'un aynı zamanda aynı Pompeion için aynı şahsın iki ayrı heykelini yapamayacağıdır. Ayrıca Diogenes Leartius'un bildirisinin de hakikatle ne derece ilgisi olabileceği gibi, aynı zamanda ismi zikredilen sanatkar Lysippos'un da aynı isimde başka bir sanatkarın da olabileceğini hatırdan çıkarmamak gerekir.

Şüphesiz tekrar tekrar kalıplanarak çoğaltılan terrakottamızda gerek yüz hatlarında gerekse bütün vücutta aslına uygun sıhhatli, bozuk olmıyan detaylar arayıp bulmak güç olacaktır. Bu nedenle biz de eserimizde hali hazırda mevcut olan ve gözükebilen detaylar yardımı ile bir stil kritik neticesi eserimizin devrini ve Lysippos karakterine ne derecede bağlı olacağını göstermeye çalışacağız.

İster ayakta duran, ister oturan heykelde olsun Arkeologlar her ikisinde de Lysippos özelliklerini göstermeye çalışmışlardır ki bunlardan en başta gelen özellik olarak her iki eserde de görülen telaş ve huzursuzluktur.²⁰ Lysippos'a atfedilen bu özellikleri bizim toprak heykelcikte göremediğimiz gibi, tamamen aksine büyük bir sessizlik ve bu sessizlik içinde fazla derin düşünmeden ileri gelen bir konsatrasyon hakimdir. Orijinali Lysippos'a ithaf edilen hiç bir portre de, bizimkindeki kadar çok ayrıntılı realist bir çehreye maalesef rastlıyamıyoruz. Gözleri kapatacak kadar aşağıya indirilen sarkık ve kalın kaşlar, öne çıkmış sert ve kuru elmacık kemikleri, dudakları kapatan kuvvetli bıyığın aldığı şekli Lysippos'tan çok daha sonra görülen stil özellikleridir ki, filozof Chrıysippos'ta²¹ bu özellikler tam yerleşmiş halde gözükmektedir. Aynı derecedeki geç stil

18) G. Lippold, a. e. s. 282 v.d. Levh. 99, 2; M. Bieber, a. e. s. 46 v.d. fig. 132-135; G. M. A. Richter, a. e. fig. 556-559; A. Hekler, a. e. Levh. 5.

19) G. Lippold, a. e. s. 282; M. Bieber, a. e. s. 46 v.d.

20) G. Lippold, a. e. s. 283; W. Fuchs, a. e. s. 127.

21) M. Bieber, a. e. fig. 234-242; G. M. A. Richter, a. e. II fig. 1111-1147.

özellikleri manto kıvrımlarında da vardır. Her iki Sokrates heykelinde de şekillendirilen kıvrımlar ve kumaşın özü İ. Ö. 4. yüzyıl ikinci yarısının stil akımına uygun olarak ince, kalabalık ve gözü rahatsız edici, adeta dondurulmuş katlanmalar halindedir. Bunlara karşılık bizim toprak heykelcikte manto kumaşı ağır, aşağıya sarkan, düz, basit kalın kıvrımlar halindedir ki, bu özelliklerle kumaş elle tutulur, hissedilir karaktere sahiptir.

Bu heykelciğin zamanını daha iyi tayin edebilmek için seçeceğimiz en doğru yol İ. Ö. 4. yüzyılın son üçlüğünden itibaren tarihleri kesinlikle bilinen eserlerin yardımıyla relatif bir sıra takip edip eserimizi bu sıraya sokabilmektedir.

İ. Ö. 327 yılından az önce Atina'daki Dionysos tiyatrosuna dikilen Sofokles²² heykeli ile Phaleron'lu Demetrios'un Atina valiliği sırasında İ. Ö. 320-310 yılları arasındaki mezartaşı yapma yasağından az önce yapılması gereken mezartaşı (tahmini 317)²³ arasındaki stil farkları gerek figürlerin vücut yapılarındaki gerekse elbise kıvrımlarının işlenişinde pek büyük değildir. Kumaşın ve kıvrım şekillerinin değişimi ve aldığı karakterler Hellenistik devir içindeki tarihlemelerde barometre kadar hassastır. Bu değişimler vücut yapılarındaki da görülmektedir. Böyle bir fark, yukarıdaki iki eser arasındaki ile, Atina Akropolis Müzesinde İ. Ö. 295/4 yıllarına tarihlenen vesika kabartmasındaki figürlerle,²⁴ yahut da bununla aynı yıllara tarihlenebilecek Metropolitan Müzesindeki kadın heykeli²⁵ arasındaki farklar gayet bariz şekilde tebarüz etmektedir. Daha geç tarihe ait olan bu figürlerde, evvelkilerde olduğu gibi artık vücutta bir yaylanma, aşağıdan yukarıya doğru bir dönme hareketi ve bu dönme hareketine uygun geniş alanlı gergin ve katı kıvrımlar görülmemektedir. Daha çok hareketsiz, vertikal ve keskin kenarlı yüksek bir dörtgeni andıran vücut şekli hakimdir. Aynı basitlik ve sadelik elbisede ve onun kıvrımlarında da kolaylıkla görülmektedir.

Arkeolojik tarihlemelerde Erken Hellenistik sanatı için büyük rol oynayan ve tarihi belli olan meşhur eserlerden sanatkar-portreci Polyeuk-

22) G. Lippold, a. e. Levh. 98, 4; L. Alscher, a. e. Levh. 22.; G. M. A. Richter, a. e. fig. 680; W. Fuchs, a. e. fig. 115.

23) G. Lippold, a. e. Levh. 87, 4; N. Himmelmann, Studien zum İlissos-Relief, Levh. 26.

24) H. K. Süsserott, Griechische Plastik des 4. jhs. v. Chr. Untersuchungen zur zeitbestimmung. Levh. 11, 1.; W. Fuchs, a. e., Fig. 626.

25) G. M. A. Richter, A marble Head in the Collection of Walter, C. Baker, Bulletin van de vereeniging tot bevordering der Kennis van de Antike Beschaving te s' Gravenhage, 1951, s. 42. v.d. fig. 1-3.; M. Bieber, a. e. s. 64, fig. 209.

tos'un İ. Ö. 280 yılında tamamladığı hatip Demostenes'in heykelidir.²⁶ Sokrates'de olduğu gibi Demostenes'te de yaşlılıktan dolayı vücut çok sade, gösterişten uzak, kol ve göğüs adaleleri yumuşak ve sarkık olarak ele alınmıştır. Bu sadelik ve basitlik elbise kıvrımlarında da hakimdir. Vücut yine hareketsiz ve keskin kenarlı yüksekçe bir dörtgeni hatırlatmakta olup bu gelenek ve anlayış bu heykelde de devam etmektedir. Bu anlayış, yani basit ve yine dörtköşeli bir sandığı andıran yapı tertibi ile, Atina'da Dionysos tiyatrosu yakınındaki Thrasyillos abidesinde bulunan ve İ. Ö. 270 yılları civarına tarihlenen Dionysos'un oturan heykelinde de bu gelenek devam etmektedir.²⁷ Yalnız burada ağır, kalın ve sağlam kumaş tasviri ile Demostenes'inkinden uzaklaşmaktadır. Böyle karakterize edilen kumaş Dionysos'la aynı yıllara tarihlenmesi gereken Münih'teki bir kadın heykelinde de mevcuttur.²⁸ Bu heykelde de vücut halâ keskin ve düz hatlarla sınırlandırılmış basit bir dörtgen olup, Dionysos'ta da olduğu gibi kumaş kalın, sert ve sağlamdır.

İster heykelciğimizin bütün yapımında, ister elbise kıvrımlarında olsun, yukarıda saydığımız hususlar Sokrates'de de belirmeye başlamaktadır. Sadece burada kumaşın ağırlığı ve kalınlığı yanında, sertlik yerine yün kumaş yumuşaklığına da sahiptir.

Kumaşa verilecek bu özellik Carl Blümel tarafından çok erken tarihlenen bir Musa'ya ait oturan başsız kadın heykelinde de²⁹ görülmeye başlar. Bu özelliği daha açık şekilde Girit'te bulunup da Atina Nat. Mus.'da teşhir edilen bir heykelcikte de bulmaktayız.³⁰ R. Horn bu heykelciği Paris, Bibl. Nat.'da bir fayans vazo parçası üzerindeki kabartma olarak tasvir edilen kraliçe Berenike³¹ (İ. Ö. 239-221) ile yapılan sağlam mukayese

26) G. Lippold, a. e. Levh. 108, 2.; L. Alscher, Griechische Plastik, Levh. 1.; M. Bieber, a. e. fig. 218; W. Fuchs, a. e. fig. 117.

27) BrBr. 119; AM, 13, 1888, s. 383, Levh. 8.; R. Horn, Stehende Weibliche Grwandstauen in der hellenistischen Plastik, MDI, Römische Abteilung, 2. Ergänzungsheft, 1931. s. 5. Anm. 4.; M. Bieber, a. e. fig. 213.

28) EA, 1185; G. Krahe, RM, 1923/24. s. 156; R. Horn. a. e. s. 25, Anm. 2.; Antike Plastik, (Lieferung IV), Levh. 20 v.d.

29) C. Blümel, Die klassisch griechischen Skulpturen der staatlichen Museen zu Berlin (1968) (K7) Nr. 116. s. 97. v.d. Res. 186-188.; N. Himmelmann, Drei hellenistische Bronzen in Bonn, (Akad. der Wiss, und der Literatur, Mainz, 1975, Nr. 2.) s. 19 ve Anm. 49.

30) R. Horn, a. e. s. 40 v.d.; Levh. 17, 1.

31) R. Horn, a. e. s. 36 v.d.; Levh. 10. 1; M. Bieber, a. e. fig. 345; D. Burr Thompson, Ptolemaic Oinochoai and Portraits in Faience, (1973) Nr. 29. Aynı özellikleri ihtiva ettiğinden başka bir parça da (Nr. 81) bu tarihlere dahil edilebilir.

ve deliller sonucu bu Girit heykelciğini daha önceye tarihlenmiştir. Sokrates'de tesbit edebileceğimiz Stil özelliklerinin tam paralelini New York Metropolitan Müzesindeki bronzdan bir filozof heykelciğinde bulmaktayız.³² Vücut yapılışı ve organların hareketlerine uygun şekilde gösterilen kalın kıvrımlar ve bilhassa özü daha bariz olarak ifade edilen kumaş, velhasıl bütün tasvir içinde mükemmel bir koordinasyon mevcut olup, bu hususlar asrın ortalarından sonraya verilebilecek özellikleridir.

Sokrates heykelciğinin Bergama sanatına ait olup olmayacağını malesef söyleyemiyoruz. Yalnız biliyoruz ki Bergama'da Klasik devre ait bir çok meşhur heykeller Helenistik devir Bergama'sında kralların da teşvi-kiyle kopye edilmiş, Athena kutsal alanına yahutta buradaki meşhur kütüphaneye dikilmişlerdir. Mermer veya bronzdan daha büyüğünü tasavvur edebileceğimiz Sokrates heykelinin de böyle bir nedenle Bergama da dikilebileceğini tahmin edebilmekteyiz.³³ Fakat ne yazık ki bugün Sokrates'in tipolojik yönden buna benzeyen daha erken bir heykeli elde mevcut değildir.

Şayet Diogenes Laertius'un bildirdiği haber doğru ise, Lysippos'un Atina'daki Pompeion için yapmış olduğu heykelin de oturur şekilde olduğu ihtimal dahilindedir. Demek ki bu büyük düşünür, cesur ve bütün hayatı boyunca her hangi bir karşılık gözetmeden halkı için, halkının hürriyeti için demokratik koşullar içinde fikri mücadelelerden yılmayan ve hatta bu hususta Desmoterion'a bile düşüp orada kendi eliyle zehir içmeyi göze alabilen Sokrates, burada Platon'un da her fırsatta anlatmak istediği gibi, sonradan onu anlıyan ve takdir edip pişmanlık duyan Atina, ve Atina halkının en büyük eğiticisi, yol göstericisi olarak burada ebedileştirilmek istenmiştir.

32) M. Bieber, a. e. fig. 230-231; W. Fuchs, Die Skulptur der Griechen, s. 132, fig. 120.

33) Aksi iddia edilerek bu dönemde eserlerin kopye edilemeyeceği söylenebilir. Tahminen İ. Ö. 280-270 yıllarına tarihlenen ve Orijinal olarak kabul edilen Korint'teki bir kadın heykeli Repliğinin son zamanlarda, Roma-Therme Müzesinde keşfedilişi bunun açık bir delilidir. Bk. H. Iauter, AM, 86, 1971 s. 148 v.d. Levh. 70 v.d.; N. Himmelmann, a. e. s. 20, Anm. 50.

Resim : 1

Resim : 2

Resim : 3

Resim : 4

Resim : 5